

УДК 159.9.019

Чайка Ірина Вікторівна, аспірантка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

e-mail: ira-kpchikva@rambler.ru

**ПРОБЛЕМА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ**

Анотація

У статті висвітлено позиції вітчизняних науковців щодо вивчення проблеми самоактуалізації вчителів початкової школи. Встановлено, що сьогодні вчені розглядають самоактуалізацію як безперервний процес, який передбачає усвідомлення особистістю перспективи власного та суспільного розвитку, вміння бачити альтернативи, усвідомлення відповідальності за свій вибір та оволодіння індивідуальним стилем діяльності. Розглянуто проблему самоактуалізації у професійному контексті, оскільки професійна самоактуалізація для багатьох людей стає провідним їх способом. Виділено особливості самоактуалізації особистості в професійній діяльності. Визначено професійні вимоги, які ставляться до особистості вчителя початкової школи. Виокремлено основні риси вчителя початкової школи, який прагне до самоактуалізації. Сформовано авторський підхід до визначення поняття «самоактуалізація» в контексті досліджуваної проблеми. Встановлено, що варто трактувати самоактуалізацію вчителів початкової школи за причинно-наслідковим підходом (має бути те, що впливає на особистість та в результаті те, в чому особистість може себе виразити). Для того щоб особистість могла самоактуалізуватися, вона, в першу чергу, має розвиватися в сприятливому для цього середовищі. Тобто на її зростання впливають зовнішні чинники. По-друге, з того, які цілі ставить для себе та яким чином намагається їх досягти впливають внутрішні чинники. В результаті сукупність даних чинників впливає на психологічний стан

особистості, що призводить або до її самоактуалізації у вибраній професії або до неможливості знайти себе та досягти успіху у певній сфері. Тобто самоактуалізація вчителів початкової школи – поступовий процес розкриття особистісного потенціалу та втілення його в професійній сфері під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Ключові слова: *особистість, діяльність, особистісний розвиток, освіта, професійне становлення.*

Чайка Ирина Викторовна, аспірантка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ПРОБЛЕМА САМОАКТУАЛИЗАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

В статье освещены позиции отечественных ученых по изучению проблемы самоактуализации учителей начальной школы. Установлено, что сегодня ученые рассматривают самоактуализацию как непрерывный процесс, который предполагает осознание личностью перспективы собственного и общественного развития, умение видеть альтернативы, осознание ответственности за свой выбор и овладение индивидуальным стилем деятельности. Рассмотрена проблема самоактуализации в профессиональном контексте, поскольку профессиональная самореализация для многих людей становится ведущим их способом. Выделены особенности самоактуализации личности в профессиональной деятельности. Определены профессиональные требования, предъявляемые к личности учителя начальной школы. Выделены основные черты учителя начальной школы, который стремится к самоактуализации. Сформирован авторский подход к определению понятия «самоактуализация» в контексте исследуемой проблемы. Установлено, что стоит трактовать самоактуализацию

учителей начальной школы по причинно-следственному подходу (должно быть то, что влияет на личность и в результате то, в чем личность может себя выразить). Для того чтобы личность могла самоактуализироваться, она, в первую очередь, должна развиваться в благоприятной для этого среде. То есть на ее рост влияют внешние факторы. Во-вторых, из того, какие цели ставит для себя и каким образом пытается их достичь следующие внутренние факторы. В результате совокупность данных факторов влияет на психологическое состояние личности, приводит либо к ее самоактуализации в выбранной профессии или к неможливости найти себя и достичь успеха в определенной сфере. То есть самоактуализация учителей начальной школы - постепенный процесс раскрытия личностного потенциала и воплощение его в профессиональной сфере под влиянием внешних и внутренних факторов.

Ключевые слова: *личность, деятельность, личностное развитие, образование, профессиональное становление.*

Chaika Irina Viktorivna, postgraduate student of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubynsky

THE PROBLEM OF SELF-ACTUALIZATION OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN DOMESTIC PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL LITERATURE

Summary

The article highlights the positions of national scholars in studying the problem of self-actualization of elementary school teachers. It is established that today scientists consider self-actualization as a continuous process, which involves awareness of the personality of the perspective of their own and social development, ability to see alternatives, awareness of responsibility for their choice and mastering the individual style of activity. The problem of self-actualization in the professional context is considered, as professional self-actualization for many people becomes

their leading way. The features of personal self-actualization in professional activity are highlighted. The professional requirements concerning the personality of the elementary school teacher are defined. The main features of a primary school teacher who strives for self-actualization are highlighted. The author's approach to defining the concept of "self-actualization" in the context of the problem under study is formed. It has been established that the self-actualization of elementary school teachers should be interpreted in a causal approach (there must be something that affects one's personality and, as a result, one's personality). In order for a personality to be self-actualizing, it must, first of all, develop in a supportive environment. That is, its growth is influenced by external factors. Secondly, the internal factors follow from what goals it sets for itself and how it seeks to achieve them. As a result, the set of these factors affects the psychological state of the individual, which leads either to his self-actualization in his chosen profession or to inability to find himself and succeed in a particular field. That is, the self-actualization of elementary school teachers is a gradual process of discovering one's personal potential and embodying it in the professional sphere under the influence of external and internal factors.

Keywords: *personality, activity, personal development, education, professional formation.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного та культурного розвитку української держави є система освіти, у якій ключова роль належить вчителю. Саме від його професіоналізму та компетентності, позиції та досвіду, педагогічної майстерності залежить успіх освітянської справи. В останні роки науковцями активно розробляється проблема самоактуалізації в умовах професійної діяльності. Зацікавленість цією проблемою зумовлена тим, що саме в професійній діяльності можна досягти максимального розкриття особистісного потенціалу особистості.

Самоактуалізація вчителів початкових класів (в умовах розбудови Нової української школи) розглядається переважно як результат професійного самовизначення, як частина професійного розвитку фахівця, як важливий показник професійної ідентичності. Нова українська школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Реформою передбачено низку стимулів для особистісного та професійного зростання, з метою залучення до професії найкращих. Тобто, українська школа буде успішна, якщо до неї прийде успішний вчитель, який вирішить проблеми якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-провідник, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає. Сучасний український вчитель має володіти особистісно-орієнтованим та компетентнісним підходами до управління освітнім процесом. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль вчителя – не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Вчитель початкової школи, який у професійній діяльності відає перевагу власним переконанням, інтересам та цілям, який аналітично здійснює розв'язання педагогічних завдань - володіє механізмами творчої самоактуалізації. Тому він здатний ефективно застосувати загальні знання крізь призму своєї індивідуальності в конкретній ситуації взаємодії з кожним окремим учнем.

Аналіз досліджень, присвячених самоактуалізації, показує, що, з одного боку, це явище активно і всебічно досліджується в сучасній психологічній науці, а, з іншого боку, проблема самоактуалізації вчителів початкових класів залишається недостатньо дослідженою, а її актуальність в умовах розбудови Нової української школи зростає.

Метою статті є аналіз позицій вітчизняних науковців щодо вивчення проблеми самоактуалізації вчителів початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У вітчизняній

психології проблемі самоактуалізації особистості присвячені праці Г.О. Балла (розгляд усвідомленої цілеспрямованої діяльності) [1], С.Л. Братченка (виділення інтраперсональних та інтерперсональних критеріїв самоактуалізації) [4], О.Г. Солодухової, Е.І. Горячевої (процес розкриття особистісних здібностей у взаємодії з виробничим середовищем), Б.В. Братаніч та І.Г. Ільченко (наявність духовного компонента в гармонії особистості) [3], Н.В. Старинської (формування показників самоактуалізації) [19]. Питанням самоактуалізації особистості у професійній сфері займалися Л.М. Карамушка та М.Г. Ткалич (дослідження самоактуалізації у професійному контексті) [9; 21], Н.В. Ключова (формування рефлексії у процесі педагогічного спілкування) [11], В.Л. Зливков (вивчення чинників саморозвитку особистості вчителя) [8], Т.М. Яблонська (специфіка особистісно-професійного зростання вчителя) [22].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Різні підходи науковців до розуміння самоактуалізації лише посприяли всебічному та глибокому її вивченню, виявленню багатьох чинників і умов, що впливають на цей процес. Вважаємо, що досягнуті зарубіжними вченими результати досліджень сприяють з'ясуванню проблеми самоактуалізації в нових напрямках і наштовхують вітчизняних науковців на нові ідеї для максимально повного розкриття цього питання.

Основний зміст принципу самоактуалізації особистості, на думку В.О. Татенка, полягає в тому, що внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє і, тим самим, змінює себе і зовнішнє. У межах зазначеного принципу автором розкриваються технології актуалізації суб'єктивного потенціалу особистості [20]. Психолог Г.О. Балл обґрунтовує концепцію самоактуалізації особистості, розглядаючи її соціальні аспекти, психологічні механізми, стратегію особистісного зростання і трансценденцію як вищий рівень самоактуалізації. На його думку, трансцендери виявляють більш цілісне ставлення до світу та підвищену тенденцію до синергії; більшою мірою і легше, ніж інші, виходять

за межі свого «Я», долають самототожність; здатні до любові та благоговіння. Інтегральна концепція самоактуалізації Г.О. Балла пропонує модель особистості, що перебуває на шляху самоактуалізації [1].

Згідно визначення О. Бандури, самоактуалізація розуміється як процес актуалізації людиною власних потенціалів та використання їх як засобів реалізації сенсу життя. Вчений доводить, що одним із результатів самоактуалізації є формування суб'єктивно та об'єктивно узгодженого, такого, що суб'єктивно задовольняє певну особистість, стилю життя – індивідуально обраної системи засобів взаємодії з соціальним середовищем [2]. Ми підтримуємо думку вченого, оскільки самоактуалізація – це процес, а не мета. Іншими словами – це те, що людина здійснює у процесі власної життєдіяльності, а не те, до чого вона прагне.

Науковець С.Л. Братченко виділяє інтраперсональні (прийняття себе, відкритість внутрішньому світ переживань; розуміння себе; відповідальна свобода; цілісність; динамічність) та інтерперсональні (прийняття інших; розуміння інших; соціалізованість; творча адаптивність) критерії самоактуалізації. Важливим на нашу думку є твердження цього автора про те, що характеристики зрілої особистості, такі як інтенціональність, автономність, динамічність, цілісність, конструктивність, індивідуальність, – не дані, а швидше задані, і ступінь їх актуалізації залежить від того, які відносини складуться в особистості із зовнішнім та внутрішнім світом [4, с. 95].

Так, М.Б. Гасюк стверджує, що самоактуалізація окремої особистості є безперервним процесом і залежить від вродженого потенціалу особистості, гендерної ознаки людини, її життєвого шляху, досвіду, ціннісних пріоритетів самовизначення, культурної стратифікації суспільства [5, с. 16].

У свою чергу, вітчизняний психолог В.В. Русова розглядає самоактуалізацію особистості як складну структуровану систему взаємопов'язаних дій, завдяки яким актуалізується потенціал особистісних властивостей і здібностей, наприклад, учня, що формується в процесі навчання

і виховання. Це комунікативні, мотиваційні, характерологічні, рефлексивні властивості, творчі інтелектуальні здібності особистості до діяльності, які актуалізуються нею в ході навчання за обраним профілем [17]. Інші сучасні вітчизняні науковці Б.В. Братаніч та І.Г. Ільченко у своєму дослідженні самоактуалізації особистості дійшли до висновку, що процес самоактуалізації є включеним в соціокультурно-освітню систему та має дві складові: психосоматичну частину та духовно-моральні орієнтації, цілі та установки людини. Самоактуалізація особистості можлива лише тоді, коли наявний духовний компонент в гармонії особистості [3].

Вчена О.М. Мірошниченко зазначає, що самоактуалізація включає в себе реалізацію людиною своїх здібностей поряд з реалізацією особистісного потенціалу. Дана категорія знаменує собою неперервний рух у бік професійного та загальноособистісного зростання. Найбільш сприятливим для обох процесів є відповідність між професійним та особистісним розвитком, коли досягнення професійних вершин є одночасно і вершиною розквіту особистості [15, с. 8].

Ми погоджуємось з думкою дослідниці Л.М. Кобильнік, яка вважає, що людина прагне бути компетентною в значущих для неї сферах, здобути авторитет, досягнути успіхів на обраній для себе ниві суспільної діяльності. При цьому вона прагне до реалізації себе як творчої особистості з індивідуальним стилем діяльності, своєрідним світоглядом, унікальним внеском у скарбницю людської культури. Задоволення потреб у повазі і визнанні підсилює автономність рішень і відповідальність людини та виступає неодмінною передумовою її переходу на п'ятий рівень – рівень потреб у самоактуалізації, в реалізації своїх здібностей і творчих потенцій [12, с. 271].

Дослідниця Н.В. Старинська, зазначає, що своєчасна реалізація адаптаційного потенціалу є рушійною силою процесу усвідомлення особистістю власної сутності та проявів її в діяльності, сприяючи самоактуалізації. Саморозвиток і самоорганізація власної активності,

діяльності, прийняття на себе відповідальності за своє життя і життя близьких є головним показником просування людини шляхом самоактуалізації [19].

На думку С.В. Грабіщук самоактуалізація є одночасно метамотивом, станом, процесом розвитку, вищою метою особистості та її фактичним результатом. Метамотивом самоактуалізацію дослідниця вважає тому, що вона виступає рушійною силою особистісного розвитку та направляє особу на реалізації вищих сенсів її існування. При цьому особистість, яка прагне до самоактуалізації, розглядає її як свою місію, своє покликання. Вона занурюється у справу свого життя та починає ототожнювати себе зі своїм призначенням. Все це призводить до глибинних змін особистості, які характеризуються відповідним станом, спрямованим на пошук та розкриття себе, а також на орієнтацію на вищі цінності. Як наслідок, відбувається процес розвитку, який направлений на самого себе з метою пошуку, усвідомлення та реалізації наявного потенціалу, здібностей та можливостей. Також науковець розглядає самоактуалізацію як фактичний результат, який можна побачити внаслідок здійснення щоденного вибору особистістю або на користь свого розвитку, або ж у сторону комфорту та безпеки. Крім того, цей фактичний результат може відбуватись як епізод самоактуалізації під час вищих переживань. До результату відноситься утворення певних властивостей або рис особистості, які формуються у процесі її самоактуалізації [7].

Отже, під самоактуалізацією вітчизняні вчені розуміють безперервний процес. В результаті особистість визначає перспективи як власного, так і суспільного розвитку, знаходить альтернативи, усвідомлює відповідальність за власний вибір та знаходить індивідуальний стиль діяльності. Також сучасними психологами встановлюється зв'язок самоактуалізації із різними психологічними явищами та процесами, переважно у контексті професійного становлення, подолання складних життєвих ситуацій, реалізації в сімейних стосунках.

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблема самоактуалізації особистості являється доволі розробленою для

того, щоб виступати теоретичною основою для розуміння сутності даного поняття.

Особливої уваги заслуговує розгляд проблеми самоактуалізації у професійному контексті, оскільки професійна самоактуалізація для багатьох людей стає провідним їх способом. Науковці Л.М. Карамушка та М.Г.Ткалич, виділяють такі особливості самоактуалізації особистості в професійній діяльності [9; 21]:

1. Самоактуалізація – це активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу, яке відбувається в процесі її діяльності, насамперед, професійній.

2. Самоактуалізація лежить в основі професійного розвитку особистості як динамічного і безупинного процесу самопроектування.

3. Потреба в самоактуалізації є фундаментальною складовою зрілої особистості, яка сприяє формуванню її професійної зрілості.

4. Професійна самоактуалізація пов'язана з певними цінностями особистості, з вирішенням особистісних протиріч, зі зміною мотиваційної сфери, з появою внутрішньої потреби у формуванні певної професійної стратегії, плануванні професійної кар'єри.

У професійній самоактуалізації, на думку В.О. Гомонюка, можна виділити три основні структурні компоненти: ресурс, процес та результат. Зокрема слід відзначити її основні етапи: 1) самовизначення; 2) самовираження; 3) особистісна самоактуалізація; 4) досягнення професійного «акме» [6, с. 23].

Відмітимо, що пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного й культурного розвитку української держави є система освіти, у якій ключова роль належить вчителю. Саме від його професіоналізму й компетентності, позиції та досвіду, педагогічної майстерності залежить успіх освітянської справи. В свою чергу, розбудова Нової української школи має забезпечити вчителів креативними та якісними знаннями, вміннями й інноваційними

технологіями, які стануть підґрунтям для ефективної роботи з дітьми початкової школи.

Тому самоактуалізацію вчителів важливо вивчати з точки зору механізмів, які можуть забезпечувати її або не забезпечувати. Вчений М.М. Кашапов виділяє адаптаційні механізми (забезпечують стійкість професійної поведінки особистості в конкретних умовах ситуації. Вони функціонують і в соціальних системах, сприяють формуванню типової передбачуваної поведінки особистості в соціальній групі) та біфуркаційні (забезпечують тенденцію до зміни поведінки, приходячи в дію, коли виникають різкі зміни ситуації, кризи в житті людини) [10].

Науковець Н.В. Ключова зазначає, що механізмом ціннісного самовизначення педагога визнається рефлексія, яка дозволяє усвідомлено відноситися до складу ціннісно-сміслових основ професійної діяльності, розвивати і формувати їх, тобто трансформувати в предмет практичного перетворення. Автор доводить, що усвідомлення педагогом ціннісно-сміслових основ діяльності являється мотиваційним фактором, який здійснює процеси перетворення та призводить до того, що педагог може ціленаправлено будувати свою діяльність, ставити цілі з актуалізації себе в професії та формувати засоби їх досягнення [11].

Цієї ж думки дотримується Т.М. Яблонська, яка розкриваючи специфіку особистісно-професійного зростання педагога, показала, що необхідним компонентом становлення вчителя-професіонала є розвиток у нього здатності до рефлексії, що, виступаючи базовою складовою професійно-педагогічних здібностей індивіда, разом із тим є й важливим елементом його професійної Я-підструктури [22]. Погоджуємось із думками вчених, так як, з нашої точки зору, однією із функцій самоактуалізації являється рефлексивно-регулятивна.

Для нашого дослідження теоретичних основ самоактуалізації вчителя початкової школи в психологічній науці важлива ідея самоідентифікації як чинник розвитку особистості вчителя.

На думку, В.Л. Зливкова, самоідентифікація педагога - це багатомірний динамічний нелінійний процес, який обумовлює механізми, умови та результати в напрямку структурування та переструктурування його професійної ідентичності. У той же час цей процес може «усереднити» особистість, вона може втратити свою індивідуальність [8, с. 80].

Згідно психологічних дослідження, людина може розвиватися в трьох напрямках: в напрямку постійної, гіперболізованою, яскраво вираженою готовністю до ідентифікації з іншими людьми; в напрямку відчуження від інших індивідів; в напрямку гармонійного розвитку ідентифікації відповідно до внутрішніх потреб особистості і соціальною необхідністю.

Саме третій напрямок дозволяє людині по-своєму висловлювати себе в світі і є важливим для нашого дослідження і процесу самоактуалізації в цілому, так як саме в гармонійній взаємодії вчителя та учня ми бачимо ефективність процесу їх самоактуалізації. Щоб мати індивідуальність, необхідно, щоб з'єдналися, злилися: загальне (вічні загальнолюдські цінності); особливе (властиве часу, в якому живе людина, тій соціальній чи професійній групі, до якої вона належить); одиничне (єдине, неповторне, що властиве тільки йому і нікому більше).

Враховуючи аналіз наукових робіт, пов'язаних із даною проблематикою [13; 14; 16; 18], можна зробити висновок, що професійні вимоги, які ставляться до особистості вчителя початкової школи, в узагальненому вигляді передбачають наявність:

- високого рівня професійної підготовки (педагогічних знань та вмінь);
- високого рівня моральних якостей, соціального інтелекту і соціальної компетенції, схильності до громадської діяльності;
- педагогічної спрямованості особистості: любові до дітей, психологічної готовності до педагогічної праці, психолого-педагогічної культури;
- педагогічної вираженості емоційно-вольової сфери: виразності та яскравості почуттів, «сердечності» розуму, здатності свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії і поведінку, самовладання, терплячості,

самостійності, рішучості, організованості й дисциплінованості, розумної наполегливості, вимогливості;

- певних нейродинамічних і характерологічних властивостей: сили, врівноваженості, рухомості нервово-психічних процесів, контактності, педагогічного оптимізму, об'єктивності в оцінці учнів і самооцінці.

Теоретичний аналіз проблеми самоактуалізації вчителів початкової школи і тенденцій удосконалення сучасної педагогічної освіти дозволяє нам дійти висновку, що самоактуалізація обумовлена всім процесом професійної підготовки і виступає як значущий елемент готовності до педагогічної діяльності.

Відтак, для вчителя початкової школи, який прагне до самоактуалізації притаманний високий рівень творчого потенціалу, наявність системних і фундаментальних знань та вмінь, володіння прийомами організації творчої діяльності й винахідництва, сформованість адекватної самооцінки, критичний підхід до результатів своєї діяльності, незалежність і обґрунтованість поглядів і міркувань, наявність високого рівня творчого педагогічного мислення та уяви цілеспрямованості, наполегливості у досягненні мети, віри в себе та власні можливості [23].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, самоактуалізацію у вітчизняній психології можна розглядати як бажання до осягнення і вдосконалення себе, втілення власних можливостей, талантів і здібностей в особистісно та соціально прийнятних формах діяльності. Завдяки самоактуалізації відбувається забезпечення автентичності і цілісності особистості як наслідок розкриття, усвідомлення та інтеграції різних сторін індивідуальності. Важливо, що процес становлення цілісності особистості, перетворення її з об'єкта соціальних впливів у суб'єкта індивідуального й суспільного розвитку відбувається на протязі усього життя людини. Самоактуалізація допомагає людині досягати вершин життя, особистісної та професійної зрілості. Організуючим і спрямовуючим початком самоактуалізації є система складних

взаємин особистості з різними реаліями дійсності і з власною індивідуальністю.

Здійснивши аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів ми дійшли висновку, що самоактуалізація – розкриття внутрішніх можливостей та здібностей за умови обов'язкового подальшого особистісного зростання; самоактуалізація від початку властива людині, як і будь-який інший гуманітарній системі і має тенденцію до саморозвитку; самоактуалізація проявляється в творчому самовираженні людини, джерелом якого є мотив до самоактуалізації, а результатом - реалізація біологічних, соціальних, інтелектуальних можливостей людини; в процесі самоактуалізації досягається автономність, незалежність внутрішнього світу особистості. При цьому ми розуміємо самоактуалізацію як систему складних взаємовідносин особистості з різними сторонами дійсності та власною індивідуальністю.

Тому, з нашої точки зору, варто трактувати самоактуалізацію вчителів початкової школи за причинно-наслідковим підходом (має бути те, що впливає на особистість та в результаті те, в чому особистість може себе виразити). Як зазначалося вище, для того щоб особистість могла самоактуалізуватися, вона, в першу чергу, має розвиватися в сприятливому для цього середовищі. Тобто на її зростання впливають зовнішні чинники. По-друге, з того, які цілі ставить для себе та яким чином намагається їх досягти впливають внутрішні чинники. В результаті сукупність даних чинників впливає на психологічний стан особистості, що призводить або до її самоактуалізації у вибраній професії або до неможливості знайти себе та досягти успіху у певній сфері. Тобто самоактуалізація вчителів початкової школи – поступовий процес розкриття особистісного потенціалу та втілення його в професійній сфері під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Загальнонаукове значення полягає у формуванні авторського підходу до визначення поняття «самоактуалізація» в контексті досліджуваної проблеми.

Перспективи використання результатів дослідження. Враховуючи те, що більшість підходів безпосередньо розглядають проблему в контексті актуалізації особистості у різних сферах, а частина - відзначають її тісний зв'язок із процесами становлення суб'єктності та творчості, з нашої точки зору продуктивним є розгляд та дослідження самоактуалізації особистості в межах напрямку, який поєднує в собі вказані особливості. Перспективним напрямком використання результатів дослідження є концепція сімейних взаємин вчителів початкової школи, яка поєднує продуктивне методологічне підґрунтя адекватне складній будові предмету наших пошуків.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Проблема самоактуализации личности в гуманистической психологии / Г. А. Балл. – К. ; Донецк : Ровесник, 1993. – 52 с.
2. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / О. Бандура. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
3. Братаніч Б.В. Самоактуалізація особистості та освіта / Б.В. Братаніч, І.Г. Ільченко // *ФПО*. – 2011. – № 2. – С. 13-20.
4. Братченко С.Л. Гуманистические основы личностно-ориентированного подхода к воспитанию / С.Л. Братченко // *Образование и культура Северо-Запада России: Вестник Северо-Западного отд. РАО*. – СПб., 1996. – Вып. I. – С. 91-99.
5. Гасюк М.Б. Вплив фактору сімейного стану на суб'єктно-ціннісні особливості самоактуалізації жіноцтва / М.Б. Гасюк // *Психологія особистості*. – 2012. – №1. – С.13-21.
6. Гомонюк В.О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення / В.О. Гомонюк // *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2013»*. – Volume 22: Psychologia i socjologia. Politologija. – Przemisl: Nauka i studia, 2013. – S. 21 – 26.

7. Грабіщук С.В. Проблема самоактуалізації психологів у процесі навчання у ВЗО / Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах трансформації суспільства: монографія / В.І.Шахов, О.М.Паламарчук, В.М.Галузяк. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. – 336 с.
8. Зливков В.Л. Ідентифікація та самоідентифікація як первинні та вторинні чинники саморозвитку особистості педагога / В. Л. Зливков // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. № 1 (19). – С. 77-82.
9. Карамушка Л.М. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій): монографія / Л.М.Карамушка, М.Г.Ткалич. – Київ. – Запоріжжя: “Просвіта”, 2009. – 260 с.
10. Кашапов М.М. Гносеологически основ исследовани педагогическог мышлени как компетентность преподавателя // Труд Ярославского методологического семинара (методология психологии). - Т. 1. / Под ред. В.В. Новиков (гл. ред.), И.Н. Карицкого, В.В. Козлова, В.А. Мазилова. – Ярославль : МАПН, 2003. – С. 168-186.
11. Ключев Н.В. Социально-психологическое обеспечение деятельности педагога (ценностно-рефлексивный подход) : автореф. дисс. ... д. психол. наук. Специальность 19.00.05. – Ярославль, 2000. – 55 с.
12. Кобильнік Л.М. Психологічний супровід процесу самоактуалізації особистості майбутніх фахівців / Л.М. Кобильнік, Т.А. Каткова // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Випуск 30. – С.268-278.
13. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія / О.М. Кокун. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.

14. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя : навч. посіб. для студ. пед. вузів / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 105 с.
15. Мірошниченко О.М. Особливості самоактуалізації жінки у професійній діяльності: автореф. дис... канд. психол. наук. – К., 2007. – 20 с.
16. Николенко Д.Ф., Шкиль Н.И. Становление учителя. – К. : Знание, 1986. – 48 с.
17. Русова В.В. Самоактуалізація особистості як інноваційна складова профільного навчання старшокласників : науково-метод. щорічник / В.В. Русова. – К., 2006. – С. 113-120.
18. Семиченко В.А. Психологічна структура педагогічної діяльності : навч. посіб / В.А. Семиченко, В.С. Заслуженюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2000. – Ч. 2. – 231 с.
19. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки / Н.В. Старинська. – Київ: "Інтерсервіс", 2015. – 178 с.
20. Татенко В.А. Психологические стратегии и технологии актуализации субъективного потенциала человека / В.А. Татенко // Психологія на перетині тисячоліть: Матеріали П'ятих Костюківських читань (1999 р.). В 3-х т. – К., 1999. – Т.3. – С. 308.
21. Ткалич М.Г. Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій : автореф. дис... канд. психол. наук. Спеціальність 19.00.10. – К., 2006. – 20 с.
22. Яблонська Т.М. Розвиток здатності до рефлексії в професійному становленні особистості вчителя початкових класів : дис. ... канд. психол. наук. Спеціальність 19.00.07. – К., 2000. – 199 с.
23. Яренчук Л.Г. Збагачення творчого потенціалу майбутнього вчителя технологій – актуальна проблема професійної освіти / Л.Г. Яренчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного

університету ім. К.Д.Ушинського : зб. наук. праць : спецвипуск. Одеса.
– 2010. – С.379-384.

References

1. Ball G.A. Problema samoaktualizatsii lichnosti v gumanisticheskoy psihologii / G. A. Ball. – K. ; Doneck : Rovesnik, 1993. – 52 s.
2. Bandura O. Samoaktualizatsiia yak mekhanizm formuvannia intehrovanoho styliu zhyttia osobystosti // Kroky do kompetentnosti ta intehratsii v suspilstvo : naukovo-metodychnyi zbirnyk / O. Bandura. – K. : Kontekst, 2000. – 336 s.
3. Bratanich B.V. Samoaktualizatsiia osobystosti ta osvita / B.V. Bratanich, I.H. Ilchenko // FPO. – 2011. – № 2. – S. 13-20.
4. Bratchenko S.L. Gumanisticheskie osnovy lichnostno-orientirovannogo podhoda k vospitaniju / S.L. Bratchenko // Obrazovanie i kul'tura Severo-Zapada Rossii: Vestnik Severo-Zapadnogo otd. RAO. – SPb., 1996. – Vyp. I. – S. 91-99.
5. Hasiuk M.B. Vplyv faktoru simeinoho stanu na subiektno-tsinnisni osoblyvosti samoaktualizatsii zhinotstva / M.B. Hasiuk // Psykholohiia osobystosti. – 2012. – №1. – S.13-21.
6. Homoniuk V.O. Samoaktualizatsiia ta samorealizatsiia osobystosti: suchasni naukovy uiavlennia / V.O. Homoniuk // Materialy IKh Międzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2013». – Volume 22: Psychologia i socjologia. Politologija. – Przemisl: Nauka i studia, 2013. – S. 21 – 26.
7. Hrabishchuk S.V. Problema samoaktualizatsii psykholohiv u protsesi navchannia u VZO / Osobystisno-profesiinyi rozvytok maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii v umovakh transformatsii suspilstva : monohrafiia / V.I.Shakhov, O.M.Palamarchuk, V.M.Haluziak. – Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2018. – 336 s.
8. Zlyvkov V.L. Identyfikatsiia ta samoidentyfikatsiia yak pervynni ta vtorynni chynnyky samorozvytku osobystosti pedahoha / V. L. Zlyvkov //

Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI». Filosofii. Psykholohii. Pedagogika: zb. nauk. pr. – K., 2007. – Vyp. № 1 (19). – S. 77-82.

9. Karamushka L.M. Samoaktualizatsiia menedzheriv u profesiino-upravlinskii diialnosti (na materiali diialnosti komertsiiynkh orhanizatsii) : monohrafiia / L.M.Karamushka, M.H.Tkalych. – Kyiv. – Zaporizhzhia: “Prosvita”, 2009. – 260 s.
10. Kashapov M.M. Gnoseologicheski osnov issledovani pedagogicheskog myshleni kak kompetentnost' prepodavatelja // Trud Jaroslavskogo metodologicheskogo seminar (metodologija psihologii). - T. 1. / Pod red. V.V. Novikov (gl. red.), I.N. Karickogo, V.V. Kozlova, V.A. Mazilova. – Jaroslavl' : MAPN, 2003. – S. 168-186.
11. Kljuev N.V. Social'no-psihologicheskoe obespechenie dejatel'nosti pedagoga (cennostno-reflektivnyj podhod) : avtoref. diss. ... d. psihol. nauk. Special'nost' 19.00.05. – Jaroslavl', 2000. – 55 s.
12. Kobyl'nik L.M. Psykholohichnyi suprovid protsesu samoaktualizatsii osobystosti maibutnykh fakhivtsiv / L.M. Kobyl'nik, T.A. Katkova // Problemy suchasnoi psykholohii. – 2015. – Vypusk 30. – S.268-278.
13. Kokun O.M. Psykholohiiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia : monohrafiia / O.M. Kokun. – K. : DP "Inform.-analit. ahenstvo", 2012. – 200 s.
14. Maksymenko S.D. Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia : navch. posib. dlia stud. ped. vuziv / S.D. Maksymenko, T.D. Shcherban. – Uzhhorod : Zakarpattia, 1998. – 105 s.
15. Miroshnychenko O.M. Osoblyvosti samoaktualizatsii zhinky u profesiinii diialnosti : avtoref. dys... kand. psihol. nauk. – K., 2007. – 20 s.
16. Nikolenko D.F., Shkil' N.I. Stanovlenie uchitelja. – K. : Znanie, 1986. – 48 s.

17. Rusova V.V. Samoaktualizatsiia osobystosti yak innovatsiina skladova profilnoho navchannia starshoklasnykiv : naukovo-metod. shchorichnyk / V.V. Rusova. – K., 2006. – S. 113-120.
18. Semychenko V.A. Psykholohichna struktura pedahohichnoi diialnosti: navch. posib / V.A. Semychenko, V.S. Zasluzheniuk. – K. : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2000. – Ch. 2. – 231 s.
19. Starynska N.V. Osoblyvosti samoaktualizatsii maibutnikh psykholohiv u protsesi profesiinoy pidhotovky / N.V. Starynska. – Kyiv : "Interservis", 2015. – 178 s.
20. Tatenko V.A. Psihologicheskie strategii i tehnologii aktualizacii sub#ektivnogo potentsiala cheloveka / V.A. Tatenko // Psihologija na peretini tisjacholit': Materiali P'jatih Kostjukivs'kih chitan' (1999 r.). V 3-h t. – K., 1999. – T.3. – S. 308.
21. Tkalych M.H. Psykholoho-orhanizatsiini determinanty samoaktualizatsii menedzheriv komertsiiinykh orhanizatsii : avtoref. dys... kand. psykhol. nauk. Spetsialnist 19.00.10. – K., 2006. – 20 s.
22. Iablonska T.M. Rozvytok zdatnosti do refleksii v profesiinomu stanovlenni osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv : dys. ... kand. psykhol. nauk. Spetsialnist 19.00.07. – K., 2000. – 199 s.
23. Iarenchuk L.H. Zbahachennia tvorchoho potentsialu maibutnoho vchytelia tekhnolohii – aktualna problema profesiinoy osvity / L.H. Yarenchuk // Naukovyi visnyk Pivdennoukrajnskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K.D.Ushynskoho : zb. nauk. prats : spetsvypusk. Odesa. – 2010. – S.379-384.